

บทที่ 4

การสร้างระเบียบวินัยและการป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน

จากบทที่ 3 ได้กล่าวถึงการสร้างพลังความคิด พลังการกระทำ และการสร้างความรักสามัคคีในชุมชน เป็นการสร้างให้ชุมชนรู้และเข้าใจว่าสิ่งที่ตนประสบอยู่นั้นคืออะไร อยู่ในสภาวะอย่างไร มีอะไรเป็นเหตุปัจจัย จะเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างไร และเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องแล้วจะได้รับผลหรือได้รับประโยชน์อย่างไร เมื่อชุมชนรู้และเข้าใจแล้ว ชุมชนจะต้องนำไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ มีใช้เพียงแต่คิด แต่ต้องทำ และทำด้วยชุมชนเองจึงจะเกิดพลังที่สมบูรณ์

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอีก 2 ประการ ที่จะเป็นตัวชี้วัดว่าพลังชุมชนมีความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใด คือ ความมีระเบียบวินัยและการสร้างความมั่นคงหรือการป้องกันการเสื่อมสลายของชุมชนไม่ให้ไหลไปตามกระแสสังคมภายนอกอย่างไรเหตุผล ในการศึกษาบทที่ 4 นี้ จะนำเสนอถึงแนวคิดในการสร้างความมีระเบียบวินัยของชุมชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อย และการป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน โดยการนำหลักธรรมคำสอนที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมมาประยุกต์และอธิบายดังต่อไปนี้

1. การสร้างระเบียบวินัยของชุมชน

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชนหรือเป็นสังคมของมนุษย์ก็เพื่อความอยู่รอดปลอดภัยและเพื่อการสนองตอบความต้องการของมนุษย์ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ เมื่อใดก็ตามความต้องการของระดับปัจเจกบุคคลไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมของตน กล่าวคือ บุคคลแต่ละคนต่างมุ่งแสวงหาสิ่งสนองตอบในวิถีทางที่ตนต้องการแล้วสังคมย่อมเกิดความระส่ำระสาย สับสนวุ่นวาย แก่งแย่งแข่งขัน ไร้ระเบียบ หากความสงบสุขมิได้สุดท้ายสังคมย่อมอยู่ไม่ได้ และล่มสลายในที่สุด เพื่อความอยู่รอด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเพื่อความสงบสุขของสังคม สังคมจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ และกติกาที่ถือปฏิบัติร่วมกัน สังคมจะดำรงอยู่ได้ด้วยกฎเกณฑ์ กติกา และสมาชิกของสังคมต้องเคารพกฎเกณฑ์ กติกาของสังคมอย่างเคร่งครัด นั่นคือทุกคนต้องมีระเบียบวินัย ถ้าไม่มีวินัยก็ไม่มีเคารพกฎเกณฑ์ กติกาของสังคม กฎเกณฑ์ กติกาของสังคมก็ไร้ความหมาย สังคมก็ย่อมแตกสลายได้ เช่นเดียวกันในสังคมของสงฆ์สมัยพุทธกาล เมื่อประมาณ 2500 ปีล่วงมาแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคได้ทรงบัญญัติพระวินัย อันเป็นกฎเกณฑ์ กติกาของพระสงฆ์ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบ พระพุทธองค์

ได้เปรียบลักษณะที่บัญญัติปาติโมกข์ที่แสดง “...เป็นเสมือนหนึ่งด้ายที่ร้อยดอกไม้ต่างพรรณ ซึ่ง ร้อยดอกไม้ดีแล้ว แม้ลมย่อมกระจายไม่ได้ ขจัดไม่ได้ซึ่งดอกไม้เหล่านั้น...”¹ วินัยหรือประมวลบท บัญญัติซึ่งประกอบด้วยสิกขาบทต่าง ๆ มากมายที่ถือเป็นข้อปฏิบัติของพระสงฆ์ มีทั้งข้อกำหนด เกี่ยวกับความเป็นอยู่ส่วนตัว ข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกคือพระภิกษุสงฆ์ด้วยกัน และความสัมพันธ์กับคนภายนอก เช่นคฤหัสถ์ทั้งหลาย ตลอดจนการปฏิบัติต่อกฎธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ พระวินัยจึงเป็นเสมือนหนึ่งรูปแบบการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อรองรับสาระอันเป็นแก่นแท้ (ธรรม) ที่แฝงอยู่ในพระวินัย เพื่อประโยชน์ในการฝึกหัดขัดเกลาดนเอง เพื่อความก้าวหน้าในธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป และเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมหรือชุมชนด้วย

1.1 แนวคิดเรื่องวินัยในพระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎก เป็นปิฎกหนึ่งในพระไตรปิฎก พระวินัยปิฎกมีเนื้อหาสาระบรรจุอยู่ในพระ ไตรปิฎกเล่มที่ 1 - 8 ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้²

1. มหาวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบท (ศีล) ของพระภิกษุ 227 ข้อ คือ ปาราชิก 4 สังฆาทิเลศ 13 อนิยต 2 นิสัคคียปาจิตตีย์ 30 ปาจิตตีย์ 92 ปาฏิเทสนียะ 4 เสนิยวัตร 75 อธิกรณสมณะ 7 เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สิกขาบทในปาติโมกข์ (ภิกษุปาติโมกข์)

2. ภิกษุณีวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทของนางภิกษุณี หรือ ภิกษุณีปาติโมกข์ 311 สิกขาบท

3. มหาวรรค เล่าเรื่องตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เสด็จออกไปประกาศพระศาสนา การ ประทานอุปสมบทแก่ผู้มาขอบวช พูดถึงการอุปสมบท อุโบสถ การจำพรรษา เครื่องนุ่ง แหสัช กฐิน จีวร นิคหกรรม การออกจากอาบัติ การระงับอธิกรณ์ การทะเลาะวิวาทและสามัคคี

4. จุลวรรค ว่าด้วยการบัญญัติปลีกย่อย เรื่องเสนาสนะ สังฆาต วัตรปฏิบัติต่าง ๆ การ งดสวดปาติโมกข์ เรื่องกำเนิดและพัฒนากาของภิกษุณีสงฆ์ ลงท้ายด้วยประวัติการทำสังคายนา ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2

5. ปริวาร ประมวลเรื่องเบ็ดเตล็ด เกี่ยวกับสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี เป็นคู่มือศึกษา พระวินัยนำเสนอโดยแต่งเป็นคำถาม คำตอบเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

จุดประสงค์ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยก็เพื่อประโยชน์หลายประการ ทั้งแก่ตัวผู้ปฏิบัติ แก่ส่วนรวมและเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนาเอง ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

¹ 1/7/12

² ดู เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2540) หน้า 19

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ 10 ประการ คือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ 1. เพื่อความสำรวมแห่งสงฆ์ 1. เพื่อข่มบุคคลผู้เกียติ 1. เพื่ออยู่สำรวมแก่ภิกษุผู้มีศีลอันเป็นที่รัก 1. เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน 1. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต 1. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ไม่เลื่อมใส 1. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว 1. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม 1. เพื่อถือตามพระวินัย 1.¹

1.2. ความหมายของคำว่าพระวินัย

วินัย² เป็นคำศัพท์ที่สำคัญยิ่งในพุทธศาสนา มักใช้ควบคู่กับคำว่า “ธรรม” ดังที่มีคำเรียกพระพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” และคำทั้งสองนี้มีความหมายสัมพันธ์กัน

พระพุทธศาสนาถือว่าความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ มันเป็นธรรมดาอย่างนั้น ธรรมชาติและธรรมดานี้แหละ คือ “ธรรม”

การที่จะให้ความจริงของธรรมชาติ มีผลในทางปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคมก็ต้องนำหลักความจริงคือธรรมนั้นมาจัดวางเป็นระบบระเบียบ โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการเอาหลักเกณฑ์ในธรรมชาตินั้นมาวางรูปเป็นกฎในหมู่มนุษย์ เรียกว่า “วินัย” ดังนั้นกฎธรรมชาติเรียกว่า “ธรรม” กฎของมนุษย์เรียกว่า “วินัย” กฎทั้งสองอย่างนี้มีความสัมพันธ์กัน 2 ประการคือ

ประการที่ 1 โดยหลักว่าความสัมพันธ์ของวินัย ต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือต้องมีความจริงในธรรมชาติเป็นฐานอยู่ ถ้าไม่มีความจริงในธรรมชาติเป็นฐาน วินัยก็ไม่มี ความหมาย

ประการที่ 2 การที่เราจัดวางกฎเกณฑ์ที่เป็นเหตุเป็นผลขึ้นในหมู่มนุษย์ก็เพื่อให้ได้ผลตามธรรม และมีความมุ่งหมายเพื่อธรรมนั่นเอง คือเพื่อให้การทำตามธรรมนั้นเกิดผลเป็นจริง หมู่มนุษย์เราจึงได้วางกฎเกณฑ์ขึ้นมา

กฎธรรมชาติมีอยู่เป็นธรรมดา ส่วนกฎมนุษย์นั้นเป็น “กฎสมมติ” สมมติคือการตกลงร่วมกันหรือยอมรับร่วมกัน สมมติมิใช่สิ่งเหลวไหล แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากความเข้าใจในหลักความจริงที่เป็นเหตุเป็นผล แล้วนำความจริงนั้นมาจัดวางเป็นข้อกำหนด เพื่อสนองตอบความต้องการ

¹ 1/20/32

² ดู พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), วินัย:เรื่องใหญ่กว่าที่คิด, วารสารพุทธปริทัศน์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2(พฤศจิกายน 2538)หน้า 1-2.

ของมนุษย์ เพราะฉะนั้นจึงมีกฎ 2 กฎที่ซ้อนกันอยู่ คือ กฎธรรมชาติที่เป็นความจริงแท้ กับ กฎมนุษย์ที่เป็นสิ่งสมมติ

ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ พระพุทธองค์มิได้ตรัสขึ้นสำเร็จรูป หากแต่บัญญัติขึ้นหลัง มีการกระทำผิดแล้ว และก็มีได้ทรงบัญญัติขึ้นเองโดยลำพัง แต่เกิดจากการลงความเห็นร่วมกันของที่ประชุมสงฆ์ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. มีผู้ประพฤตินี้สมควรแก่สมณะ ชาวบ้านติเตียน
2. เรื่องรู้ถึงพระพุทธองค์ ทรงเรียกมาสอบสวนในที่ประชุมสงฆ์ เมื่อยอมรับสารภาพ ทรงตำหนิและทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามทำเช่นนั้นอีก (ขั้นตอนนี้เรียกว่า “บัญญัติ”)
3. เมื่อมีการล่วงละเมิดอีกเพราะมีข้อในวบางอย่างกับบัญญัติเพิ่มเติมเรียกว่า “อนุบัญญัติ”
4. สิกขาบทแต่ละข้อ มีข้อยกเว้น เช่น ไม่มีเจตนา เป็นวิกลจริตไม่ผิด เป็นต้น

อย่างไรก็ตามพระพุทธองค์ทรงตระหนักดีว่า สิกขาบทที่บัญญัติขึ้นนั้น ก็เหมาะแต่เฉพาะกาลและเทศะนั้น เมื่อเวลาผ่านไปสภาพสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงไป สิกขาบทใดที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมนั้น ในช่วงเวลานั้นก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ต่อไปภายหน้า ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะแก้สิกขาบทเล็กน้อยบ้างก็ได้”¹ แต่การปรับเปลี่ยนจะต้องไม่ขัดกับหลักการใหญ่เดิม(คือขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงอริยสัจ) ดังที่ปรากฏให้มหาปเทส 4 ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้ห้ามไว้ว่า สิ่งนี้ไม่ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ควรขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควรแก่เธอทั้งหลายฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้ห้ามไว้ว่า สิ่งนี้ไม่ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควรแก่เธอทั้งหลายฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า สิ่งนี้ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควรแก่เธอทั้งหลายฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า สิ่งนี้ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควรแก่เธอทั้งหลายฯ”²

พระวินัยในพุทธศาสนา จึงเสมือนหนึ่งกฎสมมติที่กำหนดกรอบการประพฤติ เพื่อให้พระภิกษุผู้อยู่ในพระวินัยเข้าถึงกฎธรรมชาติคือธรรมได้ง่ายยิ่งขึ้น บุคคลผู้เป็นเพศบรรพชิตมุ่งหวังเข้าถึงธรรม จึงต้องหมั่นอบรมฝึกฝนตนเองให้อยู่ในระเบียบของพระวินัย การละเมิดพระวินัยจึงเป็นการขัดขวางวิถีทางที่จะนำตนเองเข้าสู่พระธรรม เพื่อเป็นการส่งเสริมการเข้าสู่พระธรรมได้ง่ายขึ้น และ

¹ เสถียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า 35.

² 5/94/123-124

เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุละเมิด พระพุทธองค์จึงได้บัญญัติบทลงโทษแก่ภิกษุสงฆ์ผู้ละเมิดพระวินัย(ต้องอาบัติ)ไว้ ความรุนแรงของการลงโทษก็ขึ้นอยู่กับการต้องอาบัตินักหรือเบาเพียงใด

1.3. อาบัติและการต้องอาบัติ

ความรุนแรงของการต้องอาบัติ(ละเมิดสิกขาบท)และการลงโทษเมื่อภิกษุต้องอาบัติ ความรุนแรงจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้กระทำเป็นหลักสำคัญ ส่วนความสัมฤทธิ์ผลของการกระทำนั้นเป็นเพียงส่วนประกอบในการพิจารณาความรุนแรงของการต้องอาบัติและการลงโทษ ดังในติตติยปาราชิกสิกขาบท กล่าวไว้ว่า

“...อนึ่งภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศาสตราอันจะปลิดชีวิตให้แก่กายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนั้นก็เป็นปาราชิก หาสงวาสมิได้...”

“...ภิกษุสั่งภิกษุว่า จงปลงชีวิตบุคคลชื่อนี้ ดังนี้ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุผู้รับคำสั่งเข้าใจว่าบุคคลนั้นแน่ จึงปลงชีวิตบุคคลนั้น ต้องอาบัติปาราชิกทั้ง 2 รูป แต่ถ้าภิกษุผู้รับคำสั่งเข้าใจว่าเป็นบุคคลนั้นแน่แต่ปลงชีวิตบุคคลอื่น ภิกษุผู้สั่งไม่ต้องอาบัติ ภิกษุผู้ฆ่าต้องปาราชิก แต่ถ้าภิกษุผู้รับคำสั่งเข้าใจว่าเป็นบุคคลอื่น แต่ปลงชีวิตบุคคลชื่อนั้น ต้องอาบัติปาราชิกทั้ง 2 รูป...”¹

นี้แสดงให้เห็นว่า ความมีเจตนา และผลสัมฤทธิ์ตามเจตนา จะเป็นตัวกำหนดความรุนแรงของการต้องอาบัติ แต่การพิจารณาความรุนแรงของการต้องอาบัติ จะยึดที่ความมีเจตนาเป็นหลัก คือเป็นตัวตั้งในการพิจารณา ส่วนผลสัมฤทธิ์ตามเจตนาหรือไม่นั้น จะเป็นส่วนพิจารณาเสริมหรือมีความสำคัญลำดับรองลงไป

ความรุนแรงของการต้องอาบัติ เรียงตามลำดับความรุนแรงมากที่สุดไปสู่ความรุนแรงน้อยที่สุดตามที่ปรากฏในพระวินัย เป็นดังนี้

1. ปาราชิก เป็นอาบัตินัก หากทำแล้วขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที

เช่น ในปฐมปาราชิกสิกขาบท กล่าวว่า ...อนึ่งภิกษุใดเสพเมถุนธรรมเป็นปาราชิก หาสงวาสมิได้...²

2. สังฆาทิเสส เป็นอาบัตินักรองลงมา ถ้าทำผิดแล้วต้องอยู่ปริวาสกรรม³

¹ 1/189/350

² 1/20/32

³ ปริวาสกรรม คือการอยู่แรมคืนชดใช้กรรมที่ล่วงอาบัติสังฆาทิเสส

เช่น ...อนึ่งภิกษุใด กำหนดแล้วมีจิตแปรปรวนแล้วถึงความเคล้าคลึงด้วยกายกับ
มาตุคาม คือ จับมือก็ตาม จับข้อมือก็ตาม จับค้ำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม เป็น
สังฆาทิเสส¹

3. อุลลัจจัย เป็นอาบัติหนักรองลงมาจากปาราชิกและสังฆาทิเสส เกิดขึ้นเมื่อตั้งใจจะเมิด
อาบัติทั้งสองข้อข้างต้น แต่ทำไม่สมบูรณ์ เช่น ตั้งใจจะฆ่าเขาแต่เขาไม่ตาย เป็นต้น

4. ปาจิตตีย์ เป็นอาบัติเบา เมื่อภิกษุใดทำผิดแล้วต้องปลงอาบัติตก

เช่น เป็นปาจิตตีย์ ในพระสัมปชานมุสาวาท²

5. ปาฏิเทสนียะ เป็นอาบัติเบา เป็นความผิดที่พึงแสดงคืน คือต้องอาบัติเกี่ยวกับบุคคลใด
ให้ แสดงอาบัติแก่บุคคลนั้น³

เช่น ปาฏิเทสนียะสิกขาบทที่ 1. กล่าวว่า ...อนึ่งภิกษุใด รับของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี
ด้วยมือของตน จากมือของภิกษุณีผู้มีไข้ญาติ ผู้เข้าไปแล้วสู่ละแวกบ้าน แล้วเคี้ยวก็ดี
ฉันก็ดี อันภิกษุนั้นพึงแสดงคืนว่า เนะเธอฉันต้องธรรมที่น่าดีไม่เป็นที่สบาย ควรจะ
แสดงคืน ฉันแสดงคืนธรรมนั้น

6. ทุกกฏ เป็นอาบัติเบา เป็นการทำไม่ดี ส่วนมากเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสม

เช่น ...สมัยนั้น พระจันพัคคีย์ขึ้นต้นไม้ ไต่จากต้นหนึ่งไปสู่อีกต้นหนึ่ง ชาวบ้านเพ่ง
โทษติเตียน โพนทะนาว่า...เหมือนลิง... ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระ
ภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงขึ้นต้นไม้ รูปใดขึ้นต้อง
อาบัติทุกกฏ ฯ⁴

7. ทุพภาสิต เป็นอาบัติเบา เป็นการพูดไม่ดี เกิดจากความผิดพลาดในการพูดที่ไม่เหมาะ
สม เช่น การพูดล้อ พูดเปรย กระทบกระเทียบ สบประมาท เป็นต้น

การต้องอาบัติหรือการละเมิดสิกขาบท หรือการละเมิดกฏสมมติ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
บัญญัติขึ้น จึงเป็นเครื่องกีดขวางการเข้าถึงกฎธรรมชาติ(ธรรม) การต้องอาบัติที่มีความรุนแรงมาก
เพียงใดก็ยิ่งห่างไกลจากธรรมเท่านั้น ความรุนแรงในที่นี้หมายถึง ความตั้งใจปรารถนา(เจตนา)ที่

¹ สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 2

² 2/173/231 คำว่า สัมปชานมุสาวาท ได้แก่ วาจา เสียงที่เปล่ง ถ้อยคำเป็นแนวทางการปลงวาจา
เจตนาที่จะให้เขาเข้าใจทางวาจาของบุคคลผู้จงใจจะพูดให้คลาดเคลื่อนจากความจริง ได้แก่ คำพูดของอนารยะ
ชน 8 อย่างคือ ไม่เห็นพูดว่าข้าพเจ้าเห็น1. ไม่ได้ยินพูดว่าข้าพเจ้าได้ยิน1. ไม่ทราบพูดว่าข้าพเจ้าทราบ1. ไม่รู้พูด
ว่าข้าพเจ้ารู้1. เห็นพูดว่าข้าพเจ้าไม่เห็น1. ได้ยินพูดว่าข้าพเจ้าไม่ได้ยิน1. ทราบพูดว่าข้าพเจ้าไม่ทราบ1. รู้พูดว่า
ข้าพเจ้าไม่รู้1.

³ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า21.

⁴ 7/178/54

รุนแรงที่จะกระทำสิ่งนั้น ตั้งแต่ระดับที่ง่ายที่สุด(อาบัติทุพภาษิต)ถึงสิ่งที่ยากที่สุด(อาบัติปาราชิก)อัน
คนดีปฏิบัติได้ยากแต่คนชั่วปฏิบัติได้ง่าย ดังที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบความอัครรรยของพระ
ธรรมวินัยเปรียบเหมือนมหาสมุทรว่า

“...ดูกรภิกษุทั้งหลาย เปรียบเสมือนมหาสมุทรลุ่มลึกลาดลงไปตาม
ลำดับมิใช่ลึกมาแต่เดิมเลย ลึกไปตามลำดับ กิริยาตามลำดับปฏิบัติตามลำดับ
ในธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน มิใช่แห่งตลอดอรรถเหตุผลมาแต่เดิมเลย ข้อที่ศึกษา
ตามลำดับ กิริยาตามลำดับ ปฏิบัติตามลำดับ ในธรรมวินัยนี้มีใช้แห่งตลอด
อรรถเหตุผลมาแต่เดิมเลย นี่เป็นความอัครรรยไม่เคยมีธรรมวินัยนี้...”¹

ผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของพระวินัย จึงพึงไม่อยู่กันร่วมหรืออยู่ร่วมได้ยากกับผู้ละเมิด
พระวินัย ผู้ทุศีล มีธรรมลามก มีความประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ บุคคลผู้เฝ้าในโซ่ข่มด้วย
กิเลส ผู้เศร้าหมอง “เปรียบเหมือนมหาสมุทรไม่ร่วมกับซากศพที่ตายแล้ว ซากศพที่ตายแล้วใดมีอยู่
ในมหาสมุทร มหาสมุทรย่อมนำซากศพที่ตายแล้วนั้นไปสู่ฝั่ง ชัดขึ้นบกโดยพลัน...”² เพื่อนำพาชี
วิตมุ่งสู่เป้าหมายแห่งอรรถเหตุผล อันมีลักษณะเป็นดังเช่นพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ สิกขาบทแต่ละบท
จึงมีความสำคัญยิ่งกว่าชีวิต แม้ชีวิตก็ยอมสละได้เพื่อรักษาไว้ซึ่งสิกขาบท ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัส
ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย(พระธรรมวินัย) เปรียบเหมือนมหาสมุทรตั้งอยู่
ธรรมดาไม่ล้นฝั่ง สวากทั้งหลายของเราก็เหมือนกัน ไม่ละเมิดสิกขาบทที่เรา
บัญญัติแล้วแก่สวากทั้งหลายแม้เพราะเหตุแห่งชีวิต”³

ผู้ประพฤติปฏิบัติตามหลักพระวินัยนั้นมีเป้าหมายสูงสุดคืออรรถเหตุผล แต่ขณะประพฤติ
ปฏิบัติในแต่ละขั้นแต่ละตอน ผู้ประพฤติปฏิบัติก็ได้รับผลในแต่ละลำดับขั้นของการกำจัดอาสวะ
กิเลสจากหยาบที่สูงสุดละเอียดที่สุด ผลของการปฏิบัติแต่ละขั้นจึงเป็นฐานการปฏิบัติที่จะก้าวสู่เป้
หมายลำดับที่สูงยิ่งขึ้น เป้าหมายของการปฏิบัตินอกจากจะเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลแล้วการปฏิบัติ
แต่ละลำดับขั้นยังมีความสัมพันธ์กับชุมชนของตนเช่นเฉพาะชุมชนสงฆ์ สังคมภายนอก เช่น สังคม
ฆราวาส และสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติด้วยดังจะกล่าวต่อไป

¹ 7/457/226

² 7/459/226

³ 7/458/226

1.4 เป้าหมายของพระวินัย

พระวินัยนั้นได้แก่บทบัญญัติของพระผู้มีพระภาคที่เป็นเครื่องห้ามกันความประพฤติที่ไม่เหมาะสมไม่ควร ไม่งดงามต่าง ๆ ที่ไม่ถูกไม่ชอบต่าง ๆ¹ การประพฤติปฏิบัติตามกรอบกฎเกณฑ์ของพระวินัยมีเป้าหมาย 4 ประการที่เชื่อมโยงกัน คือ

1.4.1 เป้าหมายเพื่อชีวิตของปัจเจกบุคคล

ชีวิตที่ดำเนินตามพระวินัย เป็นกระบวนการขัดเกลาชีวิต บังคับควบคุมตนเองให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติของตนให้เกิดสำรวมร่างกาย วาจา ใจ กำจัดอาสวะกิเลส พัฒนาตนเองเข้าสู่สภาวะธรรมที่สูงขึ้นเป็นลำดับ “...เปรียบเทียบฟองไก่อ 8 ฟอง 10 ฟอง หรือ 12 ฟอง ฟองไก่เหล่านั่นอันแม่ไก่กกดีแล้ว ฟักดีแล้ว บรรดาลูกไก่เหล่านั้น ลูกไก่ทำลายกระเปาะฟองด้วยปลายเล็บเท้า หรือด้วยจงอยปากออกมาได้โดยสวัสดิ์... เราก็เหมือนกันเมื่อตกอยู่ในอวิชชาเกิดในฟองอันกระเปาะหุ้มห่อไว้ หากเราได้ทำลายกระเปาะฟองคืออวิชชาแล้วได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมเรานั้นเป็นผู้เจริญที่สุด ประเสริฐที่สุดในโลก...”² ในพระวินัยได้บัญญัติสิกขาบทสำหรับปัจเจกบุคคล เพื่อฝึกฝนอบรมและพัฒนาตนเองไปสู่สภาวะธรรมที่สูงขึ้น มีมากมายในที่นี้จะยกตัวอย่างพอสังเขปเท่านั้น คือ

1) สิกขาบทเพื่อความสำรวมกาย ได้แก่

“...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้นั่งและที่นอนอันสูงใหญ่...

“...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าเข้าบ้าน รูปใดสวมเข้าไป

ต้องอาบัติทุกกฏ...”³

กรณีพระสุทินเสพเมถุนธรรม พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พระสุทินว่า

“...ดูกร โมฆะบุรุษการกระทำของเธอนั้นไม่เหมาะสม ไม่ควร ไม่สม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ เธอบวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว ไฉนจึงไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์บริสุทธิได้ตลอดชีวิตเล่า... ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยเอนกปริยายเพื่อคลายความกำหนัด มิใช่เพื่อความกำหนัด เพื่อความพราก มิใช่เพื่อความประกอบ เพื่อความไม่ถื้อมัน มิใช่เพื่อความ

¹ สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), ลักษณะพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2533) หน้า 155

² 1/2/4

³ 5/15-19/23-26

ถือนั่น... การละกาม การกำหนดรู้ความหมายในกาม การกำจัดความกระหาย
ในกาม การเพิกถอนความตรึงอันเกี่ยวข้องกับกาม การระงับความกลัดกลุ้ม
เพราะกามเราได้บอกแล้วโดยเอนกปริยาย..."¹

"...สมณพราหมณ์เคร้าหมองเพราะราคะและโทสะ เป็นคนอันอวิชชา
หุ้มห่อผลิตเพลีนรูปที่น่ารัก เป็นคนไม่รู้ พวกหนึ่งดื่มสุราเมรัย พวกหนึ่งเสพ
เมถุน พวกหนึ่งยินดีเงินและทอง พวกหนึ่งเป็นอยู่โดยมิจจาคีฬ เครือเคร้า
หมองเหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเคร้าหมอง
ไม่มีสง่าไม่ผ่องใส ไม่บริสุทธิ มีกิเลสธูลี ดุจมดุก (สัตว์ป่า) ถูกความมืดรัดรั้ง
เป็นทาสค้นหา พร้อมด้วยกิเลสเครื่องนำไปสู่ภพ..."²

2) ศึกษาบทเพื่อความสำเร็จรวมวจา ได้แก่

"...อนึ่งภิกษุใด ถึงความเป็นผู้ชักส่อ บอกความประสงค์ของบุรุษแก่
สตรีก็ดี บอกความประสงค์ของสตรีแก่บุรุษก็ดี ในความเป็นเมียก็ตาม ความ
เป็นชู้ก็ตาม โดยที่สุดแม้บอกแก่หญิงแพศยาอันจะพึงอยู่ร่วมชั่วขณะ (เธอจัก
เป็นภรรยาชั่วคราว) เป็นสิ่งสมาธิเสส..."

"...ภิกษุ กำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้วพูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่ว
หยาบเหมือนชายหนุ่มพูดเคาะหญิงสาวด้วยวาจาพาดพิงเมถุนเป็นสิ่งสมาธิเสส..."

"...อนึ่งภิกษุใดไม่รู้เฉพาะกล่าวอุตรนิมิตตธรรม อันเป็นความรู้ความ
เห็นอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ น้อมเข้ามาในตนว่าข้าพเจ้ารู้อย่างนั้น
ข้าพเจ้าเห็นอย่างนี้ ผู้ใดผู้หนึ่งถือเอาตามก็ตามไม่ถือเอาตามก็ตามเป็นอันต้อง
อาบัติแล้ว..."³

"...ดูกรโมษะบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงได้เก็บเอาคำส่อเสียดของ
พวกภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง เกิดทะเลาะถึงวิวาทกัน ไปบอกคือฟังคำของ
ฝ่ายนี้ แล้วบอกแก่ฝ่ายนั้น ความบาดหมางที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็
รุนแรงยิ่งขึ้นการกระทำของพวกเธอไม่เป็นที่เลื่อมใสของชุมชน..."⁴

¹ 1/20/32

² 7/635/321

³ 1/323-425/394-666

⁴ 2/255/332-333

3) สิกขาบทเพื่อความร่วมมือกาย วาจา ใจ

สาเหตุที่ไม่แยกสิกขาบทเพื่อความร่วมมือแห่งใจเป็นกรณีเฉพาะเพราะสิกขาบททุกสิกขาบทจะเกิดผลเป็นอาบัติได้นั้น ต้องมีเจตนาของการกระทำเป็นตัวนำ เว้นแต่บุคคลผู้ซึ่งไม่สามารถควบคุมจิตใจตนเองได้เช่น ผู้ไม่รู้สีกตัว ผู้วิกลจริต จะไม่ถือเป็นอาบัติ ดังนั้นการกระทำของภิกษุผู้ต้องอาบัติ จะต้องเกิดจากแรงผลักดันของเจตนาในใจไม่มากนักน้อย สิกขาบทเพื่อความร่วมมือกาย วาจา ใจ เช่น

“...ก็โดยสมัยนั้นแล พระฉัพพัคคีย์ ไปสู่ลานตากผ้าของช่างย้อม ลักห่อผ้าของช่างย้อมไปแล้วได้มีความรังเกียจว่า ตนเองต้องอาบัติปาราชิกแล้ว กระมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูภิกษุทั้งหลาย พวกเธออาบัติปาราชิกแล้ว ... ภิกษุรูปหนึ่งไปสู่ลานตากผ้า เห็นผ้ามีราคามาก ยังไถ่โดยจิตให้เกิดขึ้นแล้ว เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิกแต่ต้องอาบัติทุกกฏ... แต่ถ้ามีไถ่โดยจิตผ่านพ้นไปแล้ว เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่ต้องอาบัติอุลลัจจัย แต่ถ้ามีไถ่โดยจิต ทำให้ผ้านั้นเคลื่อนจากฐานแล้ว เธอต้องอาบัติปาราชิก...”¹

4) สิกขาบทเพื่อความเป็นอยู่อย่างสันโดษ

ความเป็นอยู่อย่างสันโดษนั้นคือความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่หุนหรา ฟุ้งเฟ้อ ฟูมเฟื่อย แต่เรียบง่าย พอเหมาะพอดี สดจากกามทั้งหลาย เช่น

“...อนึ่งภิกษุใดถึงการแลกเปลี่ยนมีประการต่างๆเป็นนิสสัคคียปาจิตติย...”

“...อนึ่งภิกษุใด ทรงอธิเรกบาตร เป็นนิสสัคคียปาจิตติย...”²

“...สมัยต่อมา พระฉัพพัคคีย์ ทรงเครื่องประดับหู ... ทรงสังวาล ... ทรงสร้อยคอ ... ทรงเครื่องประดับเอว ... ทรงเครื่องประดับข้อมือ ... ทรงเครื่องประดับนิ้วมือ ชาวบ้านฟังโศภิตเตยนโพนทนาว่า เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคมาร เรื่องทราบถึงพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า ... อนึ่งพระภิกษุรูปใดทรงต้องอาบัติทุกกฏ...”³

¹ 1/127/304

² 2/113-117/144-150 คำว่า แลกเปลี่ยนมีประการต่างๆ หมายถึง การพูดในเชิงบังคับว่าให้ของสิ่งนี้ แลกของสิ่งนี้ คำว่า ประการต่างๆ ได้แก่ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะและเภสัชบริวาร

³ 7/12/4-5

พระพุทธองค์ยังได้ตรัสไว้ว่า “ความสงบเป็นสุขของผู้สันโดษ มีธรรมปรากฏแล้ว เห็นอยู่ ความไม่พยายาบาท คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก ความปราศจากกำหนดคือความ ล่วงกามทั้งหลายเสียได้ เป็นสุขในโลก...”¹

นอกจากนี้ พระผู้มีพระภาคยังเห็นว่า ลามสัการะทั้งหลายทั้งปวงเป็นเครื่องบั่นทอนเป็น อุปสรรคต่อการพัฒนาตนเองให้เข้าถึงธรรม เพราะการชื่นชมยินดีหลงยึดติดอยู่กับลามสัการะ ลามสัการะก็จะย้อนกลับมาทำลายผู้หลงใหลในยินดีนั้น ดังพระผู้มีพระภาคตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้

“ผลกล้วยย่อมฆ่าต้นกล้วย

ชวยไผ่ย่อมฆ่าต้นไผ่

ลามสัการะย่อมฆ่าคนชั่ว

เหมือนม้าอัสตรซึ่งเกิดในครรภ์

ย่อมฆ่าแม่ม้าอัสตรฉนั้น”²

1.4.2. เป้าหมายเพื่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล ชุมชน และสังคม

ผู้ประพฤติปฏิบัติตามกรอบของพระวินัย ผลของการปฏิบัตินอกจากจะตกแก่ผู้ ปฏิบัติโดยตรงแล้ว ยังมีผลต่อสังคมส่วนรวมด้วย เมื่อความประพฤติของสงฆ์เหล่าใด ไม่ดีไม่งาม ไม่เหมาะแก่ความเป็นสมณะ ผู้คนทั้งหลายเพ่งโทษ ตีเตียน ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชน การบัญญัติสิกขาบทในพระวินัยพระผู้มีพระภาคมิได้บัญญัติขึ้นมาเพียงลำพังหรือบัญญัติขึ้นมาลอย ๆ แต่เกิดจากความเห็นชอบร่วมกันในหมู่สงฆ์ว่า สมณะเหล่านั้นมีความประพฤติไม่เหมาะแก่ความเป็นสมณะ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน จึงได้บัญญัติสิกขาบทขึ้นมาเพื่อร้อยรัดคณะสงฆ์ หรือชุมชนสงฆ์ให้ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสังคมฆราวาสที่อยู่รอบข้าง สังคมสงฆ์และสังคมฆราวาสจึง ต้องสนับสนุน ส่งเสริม เกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกัน และถ่วงดุลอำนาจกันและกัน สังคมสงฆ์อยู่ไม่ได้หากขาดการยอมรับจากสังคมฆราวาส เช่นเดียวกัน สังคมฆราวาสก็อยู่ไม่ได้หากขาดการอบรมสั่งสอน ธรรมะจากสังคมสงฆ์ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ คฤหบดี ที่ อุปัฏฐากท่านทั้งหลายด้วยจีวร ด้วยบิณฑบาต ที่อยู่อาศัยและยากับเครื่องใช้ในการรักษาโรค นับ ว่าเป็นการอุปการะมาก แม้ท่านทั้งหลายแสดงธรรมอันดีงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่ สุด พร้อม ทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์อัน บริบูรณ์ บริสุทธิ์ สิ้นเชิง แก่พราหมณ์ คฤหบดี เหล่านั้นก็นับว่าเป็นผู้มีอุปการะมาก นี้แหละภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์ ที่ประพฤติโดยอาศัยกัน

¹ 4/5/8

² 7/360/140

และกัน เพื่อถอนกิเลสอันเปรียบเสมือนห้วงน้ำเพื่อให้ทุกขสิ้นไปโดยชอบ...ความพร้อมเพรียงของหมู่เป็นเหตุแห่งสุข และการสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงก็เป็นเหตุแห่งสุข...”¹

พระวินัยที่มีส่วนช่วยสร้างเสริมความพร้อมเพรียงในหมู่(สังคม) เกื้อกูล พึงพาอาศัยและถ่วงดุลอำนาจกันและกัน เช่น

“...อันภิกษุทั้งหลายท่านอย่าได้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรืออย่าได้ถือเอาอิทธิพลอันเป็นเหตุแตกกันยกย่องกันอยู่ ขอท่านจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ประองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศเดียวกันย่อมอยู่ผาสุก...

“...ก็โดยสมัยนั้นแลลูกหนึ่งคนหนึ่งหนีบวชในสำนักภิกษุ พวกเจ้าทรัพย์มาพบแล้ว ... ประชาชนจึงเพ่งโทษติเตียนโพนทะนาว่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้มิใช่ผู้หลบภัย ใครๆทำอะไรไม่ได้ แต่ใจนิจยอมให้คนมีหนีบวชเล่า ... เรื่องทราบถึงพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย คนมีหนีภิกษุไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวชต้องอาบัติทุกกฏ...

“...ก็โดยสมัยนั้นแล ใจรองकुลีมาลบวชในสำนักภิกษุ ชาวบ้านเห็นแล้วเกิดการหวาดเสียวบ้าง ตกใจบ้าง หนีไปบ้าง ไปทางอื่นบ้าง... ประชาชนเพ่งโทษติเตียน ...เรื่องทราบถึงพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า ... ภิกษุทั้งหลายใจที่ขึ้นชื่อโด่งดัง ภิกษุไม่พึงบวชให้ รูปใดบวชให้ต้องอาบัติทุกกฏ...”

“... คนทั้งหลายเพ่งโทษติเตียน โพนทะนา ว่า ใจนพระสมณะจึงได้เที่ยวจาริกไปตลอดกุดธุหนาว กุดร้อนและกุดฝน เหยียบย่ำดินชาติอันเขียวสด เบียดเบียนอินทรีย์อย่างหนึ่ง ซึ่งมีชีวิตยังสัตว์เล็ก ๆ จำนวนมากให้ถึงความวอดวายเล่า... ความทราบถึงพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์จึงได้ให้พระภิกษุจำพรรษาตลอดกุดธุฝนเป็นเวลา 3 เดือน...”²

หากอุบาสกใดประพฤติดนไม่เหมาะสมแก่ความเป็นอุบาสก พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายสงฆ์พึงคว่ำบาตรแก่อุบาสกผู้ประกอบด้วย องค์แปด³ คือ

1. ขวนขวายเพื่อมิใช่ลามแห่งพระภิกษุทั้งหลาย
2. ขวนขวายเพื่อมิใช่ประโยชน์แห่งภิกษุทั้งหลาย
3. ขวนขวายเพื่ออยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย

¹ 7/410/173

² 4/103-207/145-264

³ 7/113/34

4. คำว่าเปรียบเปรยภิกษุทั้งหลาย
5. ยุบงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน
7. กล่าวติเตียนพระธรรม
8. กล่าวติเตียนพระสงฆ์

1.4.3 เป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ

ในพระวินัยนอกจากจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ประพฤติกปฏิบัติโดยตรง เกี่ยวข้องกับ สังคมหรือชุมชนที่ตนอาศัยอยู่แล้ว พระวินัยยังมีส่วนเชื่อมโยงถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว ด้วย ธรรมชาติในที่นี้หมายถึงสรรพสิ่งทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิตที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงและโดยอ้อม กับตัวเรา เช่น ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดิน อากาศ สัตว์ต่างๆ ฯลฯ ชีวิตมนุษย์ดำรงอยู่ท่ามกลางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการนำชีวิตสู่เป้าหมายสูงสุดแห่งอหัตตผลจึงต้องเป็นชีวิตที่ดำรงอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติเกื้อกูล พึ่งพาอาศัย และไม่เบียดเบียนธรรมชาติ นอกจากนี้ธรรมชาติดังกล่าวสามารถอบรม ชัดเกล้าให้มนุษย์มีความสำรวมกาย วาจา ใจ ได้ในทางหนึ่ง พระวินัยที่มีความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน ได้แก่

“...ดูกรโมฆะบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ขุดเองบ้าง ให้คนอื่นขุด บ้างซึ่งปรูฬ์เพราะคนทั้งหลายสำคัญในปรูฬ์ว่ามีชีวิต...

“...ดูกรโมฆะบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้คนอื่นตัด บ้างซึ่งต้นไม้อื่น เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้อื่นว่ามีชีวิต...

“...ดูกรโมฆะบุรุษทั้งหลาย พวกเธอรู้หรือน้ำมีตัวสัตว์ โฉนจึงรดเอง บ้าง ให้คนอื่นรดบ้าง ซึ่งหญ้าบ้าง ดินบ้าง...”¹

“...ก็โดยสมัยนั้นแล พระฉัพพัคคีย์ จุดไฟเผาองหญ้า ชาวบ้านแห่ง โทษติเตียนโทษเห็นว่าเหมือนคนเผาป่า เรื่องทราบถึงพระผู้มีพระภาค พระ องค์ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเผาองหญ้า รูปใดเผาต้องอาบัติทุก กฏ...”²

พระวินัยได้บรรจุสิกขาบทต่าง ๆ มากมาย เท่าที่ยกมานี้ (เป็นเพียงส่วนน้อย) ก็เพื่อที่จะ แสดงให้เห็นว่า สิกขาบทแต่ละบทนอกจากจะส่งผลต่อผู้ประพฤติกปฏิบัติโดยตรงแล้ว ยังมีความ เกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงวิถีการดำเนินชีวิตของตนเอง ชุมชน สังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ทั้ง นี้เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้อง ส่งเสริม เกื้อกูลกันและกัน และนำพาชีวิตของทั้งระดับปัจเจกและส่วนรวมดำรงอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุข

¹ 2/349-402/416-456

² 7/176/54

กล่าวโดยสรุปจุดหมายของการปฏิบัติตามพระวินัย(สิกขาบท)ก็เพื่อประโยชน์ 3 ด้านที่เชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก คือ

1. วินัยเป็นระบบที่จัดระเบียบชีวิตส่วนตนให้มีความสำรวมกาย วาจา ใจ ชัดเจนและกำจัดอัสวะกิเลสที่รัดรั้งให้เบาบางลง เพื่อยกระดับชีวิตให้สูงขึ้นเป็นลำดับจนถึงเป้าหมายสูงสุด คือ ความถึงที่สุดแห่งทุกข์หรือความดับทุกข์นั่นเอง

2. วินัยเป็นระบบที่สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างหมู่ชน จัดระเบียบสังคม และวางระบบระเบียบการดำเนินกิจการต่างๆของหมู่ชน ให้เหมาะสมเรียบร้อยเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชน (ชุมชน)เพื่อความผาสุกของมวลสมาชิกทั้งหมด

3. วินัยเป็นระบบที่นำพาชีวิตส่วนปัจเจกบุคคลและสังคม ให้ดำรงอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างผสมกลมกลืน อันจะเอื้อให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจที่พึงทำ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม

1.5 การประยุกต์พระวินัยมาใช้ในการสร้างวินัยชุมชน

ดังกล่าวแล้วว่าคณะสงฆ์เป็นชุมชนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงจัดตั้งขึ้น และเมื่อจัดตั้งขึ้นแล้วก็ทรงวางระเบียบ แบบแผน ที่เรียกว่าพระวินัยไว้อย่างครบถ้วน ประการหนึ่งเพื่อเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่จะส่งเสริมเปิดโอกาสให้สงฆ์ผู้อยู่ในพระวินัยได้เข้าถึงอรรถัตถผลอันเป็นผลเฉพาะบุคคล และอีกประการหนึ่งก็เพื่อดำรงชุมชนสงฆ์นั้นไว้ให้มั่นคง

สำหรับวินัยฝ่ายฆราวาส พระพุทธองค์มิได้กล่าวไว้ชัดเจนนัก¹ แต่ก็สามารถนำพระวินัยของสงฆ์มาประยุกต์ใช้สำหรับสร้างวินัยฝ่ายฆราวาส ที่เรียกว่า “วินัยชุมชน” ได้ ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบ เรียบร้อย ไม่สับสนวุ่นวายประการหนึ่งและอีกประการหนึ่งก็เพื่อเป็นเครื่องมือหรือเป็นอุปกรณ์หนุนเสริมและสร้างโอกาสให้สมาชิกของชุมชนเข้าถึงซึ่งหลักการที่ชุมชนได้ตกลงเห็นชอบร่วมกัน(สัมมาทิฐิร่วม) พร้อมทั้งสามารถดำเนินการกิจ(อิทธิบาท 4) ให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้โดยสะดวกและเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

จากแนวคิดเรื่องวินัยในพระวินัยปิฎก สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างระเบียบวินัยชุมชน ใน 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. เนื้อหาของกฎระเบียบ (เทียบได้กับสิกขาบทในพระวินัย)

เนื้อหาของกฎระเบียบจะต้องมีความสอดคล้องและครอบคลุมกรอบทั้งหมดของหลักการหรือเป้าหมาย เนื้อหาของกฎ ระเบียบเทียบได้กับหลักธรรม เมื่อปฏิบัติตามกฎระเบียบ

¹ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ลักษณะสังคมพุทธ. (กรุงเทพฯ : เกล็ดไทย, 28527) หน้า 6.

นั้นแล้ว สามารถทะลุผ่านเข้าถึงหลักการหรือเป้าหมายนั้นได้โดยไม่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอย คือ ได้ผลลัพธ์ตามเป้าหมายไม่เป็นไปในทางอื่น เช่น ถ้าต้องการให้ชุมชนสะอาดน่าอยู่น่าอาศัย(เป็นหลัก การหรือเป้าหมาย) ก็ต้องสร้างกฎเกณฑ์ที่มีเนื้อหาปฏิบัติได้สอดคล้องกับผลที่ต้องการ ได้แก่ ทุกคนต้องทิ้งขยะให้ถูกที่ กำจัดให้ถูกวิธี ฯลฯ เป็นต้น

2. กระบวนการสร้างและกำหนดกฎระเบียบหรือข้อบังคับ

ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อนั้น พระพุทธองค์บัญญัติหลังเหตุการณ์นั้นได้เกิดขึ้นแล้ว เพราะพระภิกษุผู้ละเมิดโดยเฉพาะผู้ที่เป็น “อาทิกัมมิกะ” คือ ภิกษุต้นบัญญัติไม่ทราบว่สิ่งที่ได้กระทำการนั้นขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุอรหัตตผลหรือไม่ แต่ในการสร้างวินัยชุมชนไม่ต้องรอให้เหตุการณ์หรือความผิดเกิดขึ้นก่อน เพราะในกระบวนการสร้างพลังชุมชนได้ผ่านขั้นตอนการสร้างสัมมาทิฐิร่วม ซึ่งทุกคนมองเห็นร่วมกันแล้ว การวางกฎระเบียบหรือข้อบังคับของชุมชนสามารถทำก่อนได้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ หากมีการละเมิดข้อบังคับอีกเพราะมีช่องโหว่ของกฎ ระเบียบ หรือสถานการณ์ทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา ก็สามารถบัญญัติเพิ่มเติมเสริมเข้าไปให้เกิดความสมบูรณ์เหมาะสมต่อการปฏิบัติในกาลและเทศะนั้นๆ

ในกระบวนการสร้างและกำหนดกฎระเบียบก็ต้องใช้กระบวนการคือใช้วิธีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันของชุมชน ไม่ใช่เกิดจากผู้ใดคนหนึ่งกำหนดขึ้นมาโดยลำพัง เพราะแม้แต่พระพุทธเจ้าเอง ยังต้องอาศัยที่ประชุมสงฆ์พิจารณาความผิดของสงฆ์ หลังจากนั้นก็ประกาศกฎ ระเบียบหรือข้อบังคับให้สมาชิกรับรู้และถือปฏิบัติโดยทั่วกัน

3. การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ ข้อบังคับ

การละเมิดกฎ กติกา เป็นการขัดขวางวิถีทางที่จะนำตนและชุมชนสู่จุดหมาย ดังนั้นเพื่อเป็นการส่งเสริมการเข้าถึงเป้าหมายได้ง่ายขึ้น และเพื่อป้องกันไม่ให้สมาชิกของชุมชนละเมิด ชุมชนจึงควรที่จะบัญญัติบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด ละเมิดกฎ กติกา ความรุนแรงของการลงโทษก็ขึ้นอยู่กับความผิดที่ได้กระทำนั้นว่าหนักเบาเพียงใด

ความหนักเบาของการกระทำความผิดตามพระวินัยนอกจากจะดูที่เจตนาเป็นหลักแล้ว ยังดูที่สิกขาบทนั้นๆ ด้วยว่ามีผลต่อการเข้าถึงอรหัตตผลมากน้อยเพียงใด หากสิกขาบทนั้นมีผลต่อการบรรลุอรหัตตผลมาก ถ้าละเมิดไม่มีสิทธิ์หรือหมดสิทธิ์ที่จะบรรลุอรหัตตผลทันทีที่เป็นอาบัติหนัก บทลงโทษก็รุนแรง คือขาดจากความเป็นพระภิกษุ(เป็นปาราชิก) หรือหากสิกขาบทนั้นส่งผลต่อการบรรลุอรหัตตผลน้อย ละเมิดแล้วสามารถแก้ไขตัวเองปรับปรุงตัวเองได้ บทลงโทษก็เบาลงตามลำดับ ดังนั้นกฎ กติกาที่ชุมชนร่วมกันบัญญัติขึ้นก็ต้องส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายได้มากน้อยแตกต่างกัน กฎกติกาข้อใดที่ส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายได้มาก รวดเร็ว ถ้ามีการละเมิดการบัญญัติบทลงโทษก็

ต้องหนัก ในทางตรงกันข้าม กฎ กติกาข้อใดส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายได้น้อย ได้ช้า บทลงโทษก็ต้องเบาลงมาตามลำดับด้วย เพราะการละเมิดกฎ กติกาที่ชุมชนร่วมกันบัญญัติขึ้นเป็นเครื่องขัดขวางการเข้าถึงเป้าหมาย การละเมิดกฎกติกาที่มีความรุนแรงเพียงใดก็ยิ่งห่างไกลเป้าหมายเท่านั้น ความหนักเบาของบทลงโทษจึงต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับกฎ กติกาแต่ละข้อว่ามีความห่างไกลจากการบรรลุจุดหมายมากน้อยเพียงใดด้วย

4. เป้าหมายของการบัญญัติกฎ ระเบียบ กติกาชุมชน

ดังที่ได้กล่าวไว้ตอนก่อนแล้วว่าเนื้อหาของกฎระเบียบ กติกาจะต้องสามารถนำผู้ปฏิบัติเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด(end) หรือหลักการที่ได้ร่วมกันวางไว้ แต่ในขณะที่ปฏิบัติตามกฎ กติกาในแต่ละข้อซึ่งแต่ละข้อก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเป้าหมายมากน้อยแตกต่างกัน ผลของการปฏิบัติในแต่ละข้อแต่ละขั้น แต่ละตอน ก็จะเป็นฐานรองรับการปฏิบัติที่จะก้าวสู่เป้าหมายในลำดับที่สูงยิ่งขึ้นใกล้ชิดเป้าหมายยิ่งขึ้น เป้าหมายของกฎ กติกา นอกจากจะเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลคือเป็นเครื่องมือขัดเกลาความประพฤติเฉพาะตัว ยังมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลและชุมชนด้วย เพราะเมื่อแต่ละคนอยู่ในระบบ ระเบียบ กฎ กติกา ทุกคนก็ย่อมเคารพสิทธิของกันและกันเกิดความรัก ความผูกพันและความสามัคคีขึ้นได้ในชุมชน นอกจากนี้การบัญญัติกฎ กติกา ไม่เพียงแต่มีเป้าหมายเพื่อผลประโยชน์ต่อบุคคลและชุมชนเท่านั้น เป้าหมายของการบัญญัติกฎ กติกา จะต้องไม่ขัดขวางหรือทำลายสภาพแวดล้อม ระบบความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนนั้นแต่การบัญญัติจะต้องผสมผสาน สอดคล้องและเกื้อกูลกันและกัน ให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ด้วยวัฒนธรรมและสิ่งดีงามที่ชุมชนมีอยู่ก่อนแล้วอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป การสร้างวินัยชุมชน คือ การนำหลักการหรือจุดมุ่งหมายของชุมชนมาจัดวางเป็นระเบียบ กฎ กติกา หรือเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ และชุมชนจะต้องเคารพในกฎ กติกาอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปรกติสุข และควมมีวินัยยังเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนดำเนินภารกิจสู่เป้าหมายได้โดยสะดวก ควมมีวินัยชุมชนจึงแสดงออกถึงความพร้อมเพรียงและเป็นเครื่องชี้วัดหนึ่ง(indicator)ที่จะบอกว่าชุมชนนั้นมีความพลั่งเข้มแข็งมากน้อยเพียงใด

2. หลักการป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน

ตามกฎไตรลักษณ์ สรรพสิ่งเป็น อนิจจัง ทุกขัง และเป็นอนัตตา ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ถาวร มีเกิด ดำรงอยู่และดับไป เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เช่นเดียวกัน เมื่อเวลาผ่านไปสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาวะทางสังคมก็ไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้(เป็นทุกข์) เมื่อสภาวะของสังคมเปลี่ยนแปลง กฎ กติกา ที่เคยใช้อย่างเหมาะสมในชวงเวลาหนึ่งนั้น ก็อาจจะไม่เหมาะสมต่อการปฏิบัติใน

ช่วงเวลานี้ การปรับเปลี่ยนข้อบัญญัติ กฎ กติกา ก็สามารถทำได้ตามความเหมาะสม โดยพิจารณาตามมหาปเทศ 4 การปฏิบัติตามมหาปเทศ 4 จะรักษาไว้ซึ่งหลักการ(ธรรม) อันเป็นหลักใหญ่ หรือเป็นเป้าหมาย แต่การปฏิบัติข้อปลีกย่อยอื่นหมายถึง กฎ ระเบียบ กติกา ที่จะนำพาเข้าสู่หลักการหรือเป้าหมายนี้สามารถปรับเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพสังคม โดยหลักการเดิม เป้าหมายเดิม ไม่เสื่อมสลายลงไปตามกระแสสังคม

ในสภาวะโลกปัจจุบันอยู่ในยุคแห่งเทคโนโลยีข่าวสารสนเทศ(Information Technology:IT) สังคมโลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ข้อมูลต่างๆจากทั่วทุกมุมของโลกได้แพร่กระจายจากสังคมหนึ่งสู่อีกสังคมหนึ่งอย่างรุนแรง รวดเร็ว และต่อเนื่อง ชีวิตของบุคคล ชุมชน สังคม ก็ย่อมถูกกระทบจากกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนจึงต้องมีวิธีการป้องกันตนเองไม่ให้หลงไปตามกระแสสังคมโลกอย่างไร้เหตุผล จนเป็นเหตุให้เป้าหมาย(หรือหลักการ)ที่ชุมชนได้วางไว้ไขว้เขว บิดเบือน คลาดเคลื่อน จากเดิม และไม่สามารถดำเนินภารกิจสู่เป้าหมายนั้นได้

จากการศึกษาหลักธรรมคำสอนต่างๆ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พบว่ามีหลักธรรมคำสอนหนึ่งที่ป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน สามารถดำรงความเป็นชุมชน รักษาหลักการหรือเป้าหมายของชุมชนไว้ สร้างความเป็นปึกแผ่น และเป็นไปเพื่อความเจริญของชุมชนฝ่ายเดียว หลักธรรมนั้นคือที่เรียกว่า "อปปริหานิยธรรม 7"

อปปริหานิยธรรม 7 เป็นหลักธรรมคำสอนเพื่อความไม่เสื่อมหรือเพื่อความเจริญ ทั้งในส่วนบุคคลและชุมชน ทางแห่งความเสื่อมและทางแห่งความไม่เสื่อม ที่พระพุทธองค์ได้ทรงชี้ให้เห็นมีอยู่ 2 ชุด คือ ชุดหนึ่งมีชื่อว่า "ลิจจวิธอปปริหานิยธรรม" เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนกษัตริย์ลิจจวิธแห่งแคว้นวัชชี เพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองให้พ้นจากความเสื่อม เรียกได้ว่าเป็น อปปริหานิยธรรมสำหรับประชาชนทั่วไป อีกชุดหนึ่งมีชื่อเฉพาะว่า "ภิกขุอุปปริหานิยธรรม" เป็นหลักธรรมคำสอนเพื่อความไม่เสื่อมของคณะสงฆ์ เรียกได้ว่าเป็น อปปริหานิยธรรมสำหรับพระสงฆ์ หลักธรรมทั้งสองชุดนี้พระพุทธองค์มีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม แต่ลิจจวิธอปปริหานิยธรรม เป็นการนำหลักธรรมไปใช้กับวิถีชีวิตของชุมชน ฉะนั้นในที่นี้จึงเน้นเฉพาะการวิเคราะห์หลักลิจจวิธอปปริหานิยธรรมเท่านั้น ดังนี้

"..... ดูกรลิจจวิธทั้งหลาย อปปริหานิยธรรม 7 ประการเป็นไฉนคือ ชาววัชชีจักหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอนไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ชาววัชชีเมื่อประชุมก็จักพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมและจักพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่ควรทำ..... ชาววัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ จักไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว ประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชาววัชชีครั้งโบราณ ตามที่ท่านบัญญัติไว้... ชาววัชชีจักสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านวัชชีผู้ใหญ่ทั้งหลายและจักสำคัญถ้อยคำ

แห่งท่านเหล่านั้นว่าเป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟัง..... ชาววัชชีจักไม่ข่มขืน บังคับ
ปกครองหญิงในสกุล..... ชาววัชชียังคงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจติยสถาน
ของชาววัชชีทั้งภายในและภายนอกและไม่ลบหลู่ปลักกรรมกันชอบธรรม ซึ่งเคย
ให้เคยทำแก่เจติยสถาน..... ชาววัชชีจักถวายความอารักขา ความคุ้มครอง ป้อง
กันโดยชอบธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า โฉนพระอรหันต์
ทั้งหลายที่ยังไม่มาสู่แคว้นแคว้นและที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุขเพียงใด ชาววัชชีพึงหวัง
ความเจริญไว้นั่นเอง ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ดูกร ลิจจวีทั้งหลายอปรี
หานิยธรรม 7 ประการนี้ จักตั้งอยู่ในชาววัชชี และชาววัชชียังปรากฏอยู่ในอปรี
หานิยธรรม 7 ประการนี้ เพียงใดชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวัง
ความเสื่อมเลยเพียงนั้น"¹

ข้อที่ 1 หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนกษัตริย์ลิจจวีที่มาเฝ้าพระองค์ที่สารณเจตีย์ว่า

"ชาววัชชีจักหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น"²

การตรัสของพระพุทธองค์มีได้ตรัสให้กษัตริย์ลิจจวีเป็นการส่วนพระองค์เท่านั้นแต่ในเนื้อหา
คำสอนนั้น ตรัสถึงชาววัชชีส่วนรวม หลักคำสอนนี้จึงเป็นไปเพื่อชาววัชชีทั้งหมดที่จะต้องถือปฏิบัติ
ร่วมกัน แนวความคิดหลักของคำสอนได้ชี้ให้เห็นว่าการปกครองบ้านเมืองมิได้อยู่ในอำนาจสิทธิ์ขาด
ของบุคคลเพียงคนเดียว แต่อยู่ในความเห็นชอบร่วมกันของส่วนรวม และแน่นอนว่าการประชุมดัง
กล่าวนั้นได้หมายถึงชาววัชชีทุกคนจะต้องมาประชุมกัน แต่หมายถึงตัวแทนประชาชนชาววัชชีเท่านั้น
ที่มาประชุมกัน คนแต่ละคนย่อมต่างจิตต่างใจมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ความคิดของคนหลายๆ
คน เกิดเป็นความแตกต่างหลากหลายในความคิดและเกิดความขัดแย้งในความคิดกันเอง เมื่อความ
คิดเห็นขัดแย้งกันเองชุมชนย่อมแตกแยกและอ่อนแอ การมาร่วมประชุมกันก็เพื่อประสานความคิดเห็น
กันบ่อยๆ ทำให้ความขัดแย้งทางความคิดถูกกำจัดออกไป เกิดเป็นความเห็นร่วมกันอยู่เสมอ(สัมมา
ทิฐิร่วม) นอกจากนี้การประชุมยังเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จากที่คนไม่เคยรู้จัก
ได้รู้ จากที่รู้แล้วก็รู้ยิ่งขึ้น ผลรวมของการผสมผสานความคิดเห็นอาจทำให้เกิดความคิดใหม่ๆ มีพลัง
ผลักดันสู่การปฏิบัติร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าความคิดของคนใดคนหนึ่ง

อปรีหานิยธรรมในเรื่องการหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์นี้ พระอรรถกถาจารย์ได้ขยายความไป
ถึงด้านความสงบสุขของบ้านเมือง คือท่านกล่าวไว้ว่า

¹ 23/19/18-19

² เรื่องเดียวกัน, หน้า20

“...เมื่อไม่ประชุมกันเนื่องๆ ย่อมไม่สดับข่าวสาส์น อันมาในทิศทั้งหลายเลย แต่
นั้นย่อมไม่ทราบข่าว เขตแดนหมู่บ้านนั้นหรือเขตนิคมนั้นวุ่นวายกัน พวกใจ
สื่องสมกันอยู่ที่โน้น ฝ่ายพวกใจครั้นรู้ว่า เจ้าทั้งหลายพากันประมาทแล้วก็โจมตี
หมู่บ้าน เป็นต้น ทำชนบทให้เสียหาย ความเสื่อมย่อมมีแก่เจ้าทั้งหลายด้วย
ประการฉะนี้...”¹

ข้อพึงพิจารณาจากคำขยายความของอรรถกถาจารย์ ก็คือ การไม่ประชุมกันเนื่องกันนั้น
ถือว่าเป็นความประมาทอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดความหะหลวมไม่เอาใจใส่ต่อข้อมูลข่าวสารและความ
เป็นไปของบ้านเมือง สุดท้ายก็นำเอาความเสื่อมมาสู่สังคมตน ยิ่งกว่านั้นการประชุมกันบ่อยๆ จะทำ
ให้เกิดความเห็นร่วมเตรียมพร้อมไว้เพื่อแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้ด้วย

การประชุมต่อปหานิยธรรมข้อนี้มาช่วยป้องกันความเสื่อมสลายชุมชน

ธรรมดาของมนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันในด้านความคิด แม้แต่คนในครอบครัวเดียวกัน
อยู่ในชุมชนเดียวกันอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ยังตีความไปคนละอย่างนั้นอยู่แล้วแต่ฐานความคิดที่
แต่ละคนมีเป็นพื้นฐาน หากไม่มีการพบปะพูดคุยปรึกษาหารือแน่นอนแต่ละคนย่อมคิดไปคนละทาง
เกิดการแตกกระจายในความคิดเห็น ชุมชนไม่สามารถสร้างสรรคงานอันเป็นของส่วนรวมได้ การ
จัดให้มีการพบปะปรึกษาหารือร่วมกันจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับชุมชน

การประชุมปรึกษาหารือระหว่างชุมชนด้วยกันเองและระหว่างชุมชนกับผู้ที่เข้าไปทำงาน
กับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ จะสามารถแก้ไขความแตกกระจายทางความคิดได้ คือสามารถผสาน
ความคิดเห็นที่แตกต่าง เป้าหมายที่แตกต่างให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ข้อมูล
ข่าวสาร เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ขึ้นในวงการประชุมปรึกษาหารือ และที่สำคัญชุมชนเองได้มี
โอกาสแสดงความคิดเห็นตามความต้องการของตน รวมทั้งแนวทางการแก้ไขหรือพัฒนาได้อย่าง
เต็มที่เท่าที่ศักยภาพของตนที่มีอยู่ การประชุมกันอย่างเนื่องกันนอกจากจะสร้างองค์ความรู้ร่วม
กัน (อาจจะยิ่งใหญ่มากว่าเดิมหรือได้แง่มุมในความคิดใหม่ๆ) ทำให้ชุมชนได้รับความรู้และฉลาดขึ้น
แล้ว ยังสามารถดึงศักยภาพชุมชนที่มีอยู่ให้แสดงออกและพัฒนาศักยภาพนั้นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

ทั้งนี้การประชุมปรึกษาหารือกันนั้นจะต้องไม่มีเจตนาอันไม่บริสุทธิ์ หรือมีวัตถุประสงค์อื่น
แอบแฝง แต่ต้องเป็นการประชุมเพื่อปรึกษาหารือเพื่อให้เกิดข้อยุติในปัญหาที่เกิดขึ้น และเพื่อให้เกิด
หนทางปฏิบัติที่ดีที่สุดอันจะนำมาซึ่งความมั่นคง ปลอดภัยเจริญก้าวหน้า และร่วมเย็นเป็นสุขร่วมกัน
ซึ่งการประชุมจะเกิดคุณลักษณะที่อำนวยผลเช่นนี้ได้ก็มีเหตุสำคัญอยู่ที่ตัวผู้เข้าร่วมประชุมเอง คือ

¹ มหามงกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระสูตรและอรรถกถา แปล เล่มที่ 37, พิมพ์ครั้งที่ 3.
(กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2536) หน้า 41.

ผู้เข้าร่วมประชุมจะต้องมีคุณสมบัติเป็นสัตบุรุษ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นคำสอนไว้ว่า "สัตบุรุษไม่มีในชุมชนใด ชุมชนนั้นไม่ชื่อว่าเป็นสภา"¹

ข้อที่ 2 พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมและพร้อมเพรียงกันกระทำกิจ

"...ชาววัชชีเมื่อประชุมก็จักพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และจักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น..."²

จากดำรัสของพระพุทธองค์ จะเห็นว่าพระพุทธองค์ได้ให้ความสำคัญของความพร้อมเพรียงเป็นอย่างยิ่ง ด้วยความพร้อมเพรียงนี้เป็นสัญญาณแห่งความเจริญ ส่วนความไม่พร้อมเพรียงเป็นสัญญาณแห่งความเสื่อม ชุมชนใดหรือสังคมใด เริ่มประชุมและเลิกประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน ความเจริญย่อมมีมาสู่ชุมชนหรือสังคมนั้น ในทางกลับกันถ้าชุมชนใด สังคมใด เริ่มประชุมและเลิกประชุมไม่มีความพร้อมเพรียง เริ่มประชุมช้า และสมาชิกออกจากที่ประชุมก่อนหมดการประชุม ชุมชนนั้นกำลังปรากฏจุดเสื่อมให้เห็นแล้ว

อรรถกถาจารย์ ท่านได้อธิบายขยายความเรื่องความพร้อมเพรียงกันในตอนเริ่มต้นประชุมนี้ไว้อย่างเอาจริงเอาจังมากคือ ท่านอธิบายว่า

"...เมื่อสิ้นเสียงกลองเรียกประชุม พวกเจ้าวัชชีกระทำการบายเบี่ยงว่า วันนี้เรามีกิจ เรามีมิงคล ดังนี้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่พร้อมเพรียงกันประชุม อนึ่งชาววัชชีพอได้สดับเสียงกลอง กำลังบริโภคอาหารก็ดี กำลังประดับก็ดี กำลังนุ่งห่มผ้าอยู่ก็ดี บริโภคอาหารได้ครึ่งหนึ่ง ประดับตัวครึ่งเดียว กำลังนุ่งห่ม ก็มาประชุมชื่อย่อมพร้อมเพรียงกันมาประชุม..."³

ความพร้อมเพรียงอีกอย่างหนึ่งคือความพร้อมเพรียงกันกระทำกิจที่ควรทำ เมื่อประชุมปรึกษาหารือมีข้อตกลงร่วมกัน จะต้องนำข้อตกลงนั้นมาปฏิบัติกิจธุระต่างๆ หรือข้อตกลงร่วมกันนั้นไม่สามารถจะทำให้สำเร็จโดยลำพังคนเดียวหรือคนหมู่น้อย แต่ต้องอาศัยความพร้อมเพรียงของคนในชุมชนร่วมมือกันทำ ความพร้อมเพรียงทำให้เกิดพลังอำนาจที่จะสามารถเอาชนะการงานและอุปสรรคต่างๆได้ ทำให้ชุมชนเกิดความมั่นคงเป็นปึกแผ่น เจริญ พ้นจากความเสื่อม

¹ 15/725/270

² 23/19/21

³ มหามงกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระสูตรและอรรถกถา แปล เล่มที่ 37. พิมพ์ครั้งที่ 3.

การประยุกต์อุปทานิยธรรมข้อนี้มาช่วยป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน

การประชุมที่ปรากฏอยู่ทั่วไป อาจจะแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ การประชุมในวงจำกัด และการประชุมทั่วไป การประชุมในวงจำกัดคือการประชุมเฉพาะผู้ที่มีหน้าที่ในเรื่องนั้นๆ หรือเฉพาะผู้ที่เป็นตัวแทนของคนส่วนใหญ่ เช่น การประชุมประจำเดือนของกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ว่าการอำเภอ การประชุมตัวแทนผู้ถือหุ้น หรือการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน เป็นต้น ผู้ที่เข้าประชุมเช่นนี้ได้ก็แต่เฉพาะผู้มีส่วนที่เกี่ยวข้อง ส่วนการประชุมทั่วไปนั้น เป็นการประชุมรวมกันโดยไม่จำกัดจำนวน ทุกคนในสังคมนั้นๆมีสิทธิ์ที่จะเข้าร่วมประชุมได้ และบางชุมชนถือเป็นหน้าที่ เมื่อมีการนัดหมายแล้วทุกคนต้องไปประชุม เช่น การประชุมชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านทั้งหมดมาปรึกษาหารือหรือแจ้งข่าวจากทางราชการ เป็นต้น

หากทุกคนในชุมชนหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนั้น มีความตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องราวต่างๆ มีความสนใจใคร่รู้หรือมีเรื่องที่จะบอกกล่าวให้แก่สมาชิกได้ทราบเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ทุกคนต่างมีความกระตือรือร้นที่จะมาประชุมย่อมแสดงออกถึงความพร้อมเพรียงในการประชุม ขณะประชุมมีการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนข้อมูลของแต่ละคนมีอยู่ ถกเถียง ได้แย้ง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปหรือมติที่เห็นชอบร่วมกัน ถือเป็นพันธกิจ(mission)ที่เป็นเสมือนหนึ่งเครื่องมือควบคุม(Control) ให้สมาชิกปฏิบัติภารกิจนั้น ภายใต้กฎระเบียบที่วางไว้อย่างเคร่งครัด มีวินัย ดังนั้นชุมชนมีความพร้อมเพรียงกันประชุมมากเท่าใด ย่อมบ่งบอกถึงชุมชนมีพลังแห่งความคิดและพลังแห่งการกระทำมากเท่านั้น

ปัญหาสำคัญก็คือว่า เราจะมีการสร้างความพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเล็กประชุมและพร้อมเพรียงกันปฏิบัติภารกิจให้เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างไร ต่อคำถามนี้ คำตอบก็คือ กระบวนการสร้างชุมชนให้เกิดสัมมาทิฐิร่วมและกระบวนการสร้างให้ชุมชนมีวินัย ดังได้กล่าวมาแล้ว

ข้อที่ 3 ไม่บัญญัติและเลิกล้มข้อบัญญัติ

ในหลักธรรมคำสอนข้อนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนแก่ชฎิลยลิจฉวีว่า

“ชาววัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังมิได้บัญญัติ จักไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว จักประพฤติมั่นอยู่ในวัชชีธรรมซึ่งเป็นของเก่า ตามที่ท่านได้บัญญัติไว้เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น”¹

เนื้อหาสาระดังกล่าวนี้ หากพิจารณาโดยละเอียดแล้ว แบ่งออกเป็น 3 หัวข้อย่อย คือ

1. ไม่บัญญัติในสิ่งที่ท่านมิได้บัญญัติไว้แต่เดิม
2. ไม่ยกเลิก เพิกถอนในสิ่งที่ท่านได้บัญญัติไว้แล้ว

¹ 23/19/21

3. ประพจน์อยู่ในข้อบัญญัติที่ได้ปฏิบัติสืบต่อๆ กันมาอย่างมั่นคง

หากพิจารณาโดยผิวเผินของหลักคำสอนนี้ จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในบทบัญญัติที่ท่านได้บัญญัติไว้แล้ว ต้องประพจน์ปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านได้กำหนดไว้แล้วเท่านั้น เปรียบดังเช่นกฎหมายบ้านเมืองที่ใคร่ผู้ใดก็ตามก็ไม่อาจยกเลิกเพิ่มเติมได้ แต่ในโลกแห่งความเป็นจริงซึ่งทุกสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงไปไม่มีอะไรหยุดนิ่ง แล้วเหตุใดสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้ยึดมั่นอยู่กับสิ่งเก่าๆ โดยเฉพาะบทบัญญัติที่ได้บัญญัติไว้แล้ว อันที่จริงหากเรากลับไปพิจารณากระบวนการบัญญัติสิกขาบทไว้เป็นกฎ ระเบียบ ให้พระสงฆ์ประพจน์ปฏิบัติอยู่ในพระวินัยเดียวกันแล้ว พระองค์ก็มีได้บัญญัติโดยลำพังพระองค์เอง หากแต่เกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดี ไม่งาม เป็นที่ติเตียนทั้งหมู่สงฆ์และชุมชน พระองค์ทรงเรียกประชุมสงฆ์เพื่อวินิจฉัยตัดสินและบัญญัติสิกขาบทร่วมกันกับคณะสงฆ์ให้ถือปฏิบัติร่วมกัน และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสังคมโดยพิจารณาตามหลักมหาปเทศ 4 ดังนั้นในหลักคำสอนนี้จึงไม่ใช่เป็นการห้าม ยกเลิกบทบัญญัติเดิมหรือห้ามบัญญัติสิ่งใหม่โดยเด็ดขาด แต่สามารถทำได้หากผ่านความเห็นชอบของผู้ที่เกี่ยวข้องแล้วหรือของคนส่วนใหญ่ นี่คือการรอบคอบของพระพุทธองค์ที่ไม่ทรงอนุญาตให้บัญญัติสิ่งใหม่ ยกเลิกเพิกถอนสิ่งเก่า โดยผู้ใดผู้หนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งตามลำพังหรือตามความพอใจเฉพาะตนเพราะเกรงว่าสังคมจะเกิดความสับสนยุ่งเหยิงและเสื่อมลงในที่สุด

การประยุกต์ต่อปหานิยธรรมข้อนี้มาช่วยป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน

ชุมชนแต่ละชุมชนย่อมมีกฎระเบียบ ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นของตนเองที่สมาชิกในชุมชนได้ยึดมั่นและปฏิบัติสืบต่อๆ กันมาเป็นวิถีชีวิตหลายชั่วอายุคน ขณะเดียวกันสังคมโลกภายนอกได้เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา และแน่นอนต้องมีผลกระทบต่อยุติวิธชีวิตของชุมชนไม่ทางตรงก็ทางอ้อม กฎ กติกาของชุมชนเองก็ต้องปรับเปลี่ยนไปให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในแต่ละช่วงเวลานั้นๆ แต่ใครจะเป็นผู้ปรับเปลี่ยนและปรับเปลี่ยนไปอย่างไรนั้นก็ย่อมขึ้นอยู่กับความเห็นของคนส่วนใหญ่มิใช่ความคิดเห็นของคนใดคนหนึ่ง ความเห็นของคนส่วนใหญ่ในที่นี้หมายถึง ทั้งคนในชุมชนเองและผู้ที่เกี่ยวข้องทำงานร่วมกับชุมชน ชุมชนในฐานะที่เป็นระบบคิดวิถีชีวิตเดิม ผู้ทำงานร่วมกับชุมชนในฐานะที่เป็นตัวส่งผ่านระบบคิดแนวใหม่ที่จะต้องนำมาผสมผสานแล้วเลือกสรรสิ่งที่เหมาะสมและสอดคล้องกับชุมชนในช่วงเวลานั้นๆ มากที่สุด ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตัดสินใจหรือให้ความเห็นชอบเฉพาะกลุ่มคนโดยลำพัง ทั้งนี้เพื่อชุมชนและสังคมภายนอกไม่มีช่องว่างทางความคิด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนตามสังคมภายนอกอย่างรู้เท่าทัน ชุมชนไม่รู้สึกขัดแย้งกับระบบคิด วิถีชีวิตเดิมของตน การบัญญัติสิ่งใหม่และเพิกถอนสิ่งเก่าด้วยคนส่วนใหญ่จึงเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยป้องกันมิให้ชุมชนล่มสลายด้วยแรงกระแทกจากสังคมภายนอก และเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างพลังให้ชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ข้อที่ 4 การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่

เนื้อความที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ชาววัชชีจักสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านวัชชีผู้ใหญ่ทั้งหลายและจักสำคัญ
ถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่า เป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟังเพียงใด ชาววัชชีพึงหวัง
ความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น”¹

ตามหลักคำสอนนี้มีข้อที่ต้องพิจารณา 2 ประการ คือ

1. การเคารพนับถือผู้ใหญ่
2. การรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่

คำว่าผู้ใหญ่ที่ปรากฏตามพระไตรปิฎกนี้ หมายถึง ผู้เฒ่าผู้แก่ชาววัชชี อันหมายถึงผู้ใหญ่
โดยวัย(วัยวุฒิ) ทำไมจึงต้องเคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ ก็เนื่องจากผู้ใหญ่เป็นผู้ที่เกิดก่อน เคยดี เคย
เสีย เคยถูก เคยผิด มีบทเรียนและมีประสบการณ์มาก การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เคารพนับถือผู้
เฒ่าผู้แก่นั้นก็เพื่อจะให้ผู้เฒ่าผู้แก่มีความเอ็นดู เมตตา มีความรักเหมือนลูกเหมือนหลาน เมื่อมี
ปัญหาอะไรบางอย่าง ผู้เฒ่าผู้แก่ก็อาจจะช่วยแก้ไขได้เพราะท่านเคยผ่านมาก่อน ถ้าไม่เคารพนับ
ถือท่านแล้วก็จะเท่ากับปิดหนทางตนเองเท่านั้น² การมีผู้เฒ่าผู้แก่ไว้เป็นที่ปรึกษาหารือนั้นเป็นสิ่งที่ดี
เหมือนกับได้เครื่องมือสำคัญไว้เชื่อมรอยต่อระหว่างยุคระหว่างสมัยให้สืบสานโยงใยเชื่อมต่อโดยไม่
เกิดช่องว่างทางความคิดของคนต่างยุคต่างสมัย

การประยุกต์อุปหานิยธรรมข้อนี้มาช่วยป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน

หากจะถามว่าใครเป็นผู้ที่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความเชื่อ วัฒนธรรม
ประเพณี ของชุมชนที่สุด คำตอบก็คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น โดยเฉพาะเรื่องภูมิปัญญา
ของชุมชนที่หล่อเลี้ยงให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ ผู้ที่รู้ดีที่สุดคือผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่จึงเป็นเสมือนหนึ่งผู้
เชื่อมโยงภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาปัจจุบัน ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงใดๆ ในชุมชน ผู้ที่
เห็นได้ชัดเจนและมีความรู้สึกไวต่อความเปลี่ยนแปลงนั้นที่สุดก็คือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนนั้นนั่นเอง
นอกจากนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่ยังเป็นที่เคารพนับถือของชุมชนจะเห็นได้ชัดเจนในเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อ
ตามประเพณีดั้งเดิม ส่วนใหญ่แล้วเราจะเห็นผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้นำเสมอ ผู้ที่เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน
จะต้องมีความเข้าใจถึงระบบคิด ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และ
การที่จะเข้าใจชุมชนได้นั้น ก็ต้องเข้าหาผู้ใหญ่ในฐานะผู้ให้ความรู้ คอยชี้แนะและให้คำปรึกษา

¹ 23/19/21

² สมบุญ เชนใจ, *อุปหานิยธรรม*. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2530) หน้า 60.

หรือ การทำงานร่วมกันก็จะง่ายขึ้นเพราะมีผู้ใหญ่ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวชุมชนให้ความเคารพนับถือ คอยช่วยเหลือและสนับสนุน

ข้อที่ 5 ไม่เข้มขึ้น บังคับหรืออุดคร่ำครวสี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนกษัตริย์ลิจจวีและพระภิกษุโดยเนื้อหาสาระเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ การละเว้นหลีกเลี่ยงอำนาจแห่งกิเลสตัณหาโดยเฉพาะเรื่องกามารมณ์ พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนแก่กษัตริย์ลิจจวีว่า

“ชาววัชชี จักไม่เข้มขึ้นบังคับปกครองหญิงในสกุลเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความ
เจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น”¹

พระอรรถกถาจารย์ท่านได้อธิบายข้อความนี้ว่าการกระทำที่พระพุทธเจ้าสอนกษัตริย์ลิจจวีว่าถ้าไม่กระทำแล้วจะเจริญ อันมีความหมายในทางกลับกันว่า ถ้าทำแล้วจะพบแต่ความเสื่อมนี้คือการไปเที่ยวอุดคร่ำหรือกดขี่บังคับ เอาภรรยาหรือบุตรสาวของใครต่อใครมาบำรุงบำเรอความสุขของตน เพราะการข่มเหงรังแกกันในเรื่องนี้เป็นความเจ็บปวดที่ร้ายแรง คนที่ถูกรังแกจะโกรธแค้น ซึ่งหากสังคมเป็นเช่นนี้กันมากๆ สังคมก็จะมีแต่ความโกรธแค้น มีความอาฆาตอยู่ในใจ ก่อให้เกิดความแตกแยกกันเองภายในสังคมของตน สุดท้ายสังคมเกิดความอ่อนแอเพราะความไม่สามัคคีของคนในสังคม การข่มเหงรังแกกันในเรื่องนี้จะจึงเป็นเสมือนหนึ่งการก่อกองไฟแห่งความโกรธแค้น นอกจากไฟนั้นจะเผาตัวเองจนมอดไหม้แล้ว ยังเผาผลาญทำลายบ้านเมืองของตนเองอีกด้วย พระพุทธองค์จึงได้ตรัสแก่คนทั้งหลายทั้งปวงให้มีความเมตตาปรานีต่อกันไม่ข่มเหงรังแกกัน

การประยุกต์อุปหานิยธรรมข้อนี้มาช่วยป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน

หากจะขยายวงคำสอนข้อนี้ออกไปอีกเพื่อให้เห็นทางปฏิบัติที่มีประโยชน์มากขึ้น ก็สามารถขยายออกไปได้คือ คำสอนนี้น่าจะตีความถึงการข่มเหง รังแก หรืออาจจะกล่าวในอีกลักษณะหนึ่งก็คือว่า ผู้ที่มีโอกาสมากกว่าในสังคมหาช่องทางในทุกวิถีทางเพื่อเอารัดเอาเปรียบ ผู้คนในสังคมที่ด้อยโอกาสกว่า

ดังนั้นการละเว้นซึ่งการข่มขึ้น บังคับ การใช้อำนาจบาทใหญ่ การลบหลู่เกียรติศักดิ์ เกียรติยศของกันและกัน รวมทั้งการแสวงหาช่องทางเพื่อการเอาเปรียบผู้อื่น หากชุมชนละเว้นเสียได้ชุมชนย่อมเกิดความสามัคคีมีพลังเข้มแข็งและพึงหวังความเจริญได้แน่นอน

ข้อ 6 การเคารพเจตียสถาน

เกี่ยวกับการเคารพบูชาเจตียสถานนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่กษัตริย์ลิจจวีไว้ว่า

¹ 23/19/21

“ชาววัชชียังคงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา เจตีสถานของชาววัชชีทั้งภายนอก และภายใน และไม่ปลงปล้ำพิธีกรรมกันขอพรซึ่งเคยให้ เคยทำแก่เจตีสถาน เหล่านั้นเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น”¹

ความมุ่งหมายของพระพุทธองค์ที่ตรัสสอนแก่ชัตตริยปัจเจกชนในเรื่องการเคารพบูชาเจตีสถานของชาววัชชีเพื่อการรักษาจารีตประเพณีที่ดีงามและสำคัญยิ่งของบ้านเมือง ตามหลักธรรมคำสอนนี้ มีข้อที่ควรจะนำมาพิจารณา 2 ประการคือ

1. การเคารพบูชาเจตีสถานทั้งหลายนั้น หมายถึง การมีจิตใจผูกพัน อยู่ด้วยความสำนึก เป็นสิ่งที่มีคุณ มีความสำคัญ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น
2. ไม่ปลงปล้ำพิธีกรรมอันขอพร หมายถึง ให้ความเคารพกราบไหว้และทำการสักการะบูชาด้วยเครื่องสักการะบูชา

คำว่าเจตีย์ หรือ เจตีสถานนั้น หมายรวมถึงคำว่าอนุสาวรีย์ด้วยและในพระดำรัสของพระพุทธองค์ได้แบ่งถึงอนุสาวรีย์ 2 ประเภทคือ อนุสาวรีย์ภายในและภายนอก

อนุสาวรีย์ภายในคืออนุสรณ์สถานของตระกูลเป็นศูนย์รวมใจให้มีความผูกพันและสมัคสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในวงศ์ตระกูล

อนุสาวรีย์ภายนอก เป็นอนุสาวรีย์ที่ให้ความหมายถึงศูนย์รวมจิตใจให้เกิดความผูกพันและสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนหมู่มาของสังคมหรือของชาติเดียวกัน เป็นอนุสาวรีย์คู่บ้านคู่เมืองที่จารึกถึงประวัติและวีรกรรมของบรรพบุรุษ เช่น อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย อนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นต้น

การให้ความเคารพและระลึกถึง จารีต ประเพณีอันดีงามในอดีตที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้จะช่วยสร้างสรรค์ความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หนทางแห่งความเสื่อมของสังคมชุมชนนั้นย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

การประยุกต์อุปทานิยธรรมข้อนี้มาช่วยป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน

คำสอนของพระพุทธองค์ในข้อนี้ หากจะขยายความหมายให้กว้างออกไปเพื่อประโยชน์ในการประยุกต์ใช้สำหรับชีวิตและชุมชน การเคารพเจตีสถานนอกจากจะหมายถึง การเคารพยกย่อง ประเพณีอันดีงามของชุมชนแล้ว ควรน่าจะหมายรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) อันดีงามของชุมชนด้วย เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้คิดสร้างและใช้เพื่อจัดการกับปัญหาและแสวงหาสิ่งที่ดีที่เหมาะสมสู่ชีวิตและชุมชน ภูมิปัญญาที่ดีงามได้ถูกสั่งสมและสืบทอดสู่ชนรุ่นหลังๆ และชนรุ่นหลังได้นำมาใช้และขยายผลแห่งภูมิปัญญาให้กว้างไกลยิ่งขึ้น คงจะไม่เกินเลย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22

นักหากจะกล่าวว่าชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งก็เพราะชุมชนมีภูมิปัญญาที่เป็นของตนเอง การเคารพยกย่องคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เพิกเฉย ละเลย รวมทั้งการรื้อฟื้น ส่งเสริม พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาใช้ศักยภาพและพัฒนาตนเองให้มีพลังมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ข้อที่ 7 การถวายความอารักขาแก่พระอรหันต์

สำหรับหลักธรรมอภิธานิธรรมข้อนี้เป็นข้อสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการถวายความอารักขาแก่พระอรหันต์ไว้ว่า

"ชาววัชชีจักถวายความอารักขา ความคุ้มครองป้องกันโดยชอบธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอย่างดีด้วยหวังว่า โฉนพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น และที่มาแล้ว พึงอยู่เป็นสุขเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเพียงนั้น"¹

เป้าหมายของหลักคำสอนนี้ คือ ต้องการให้แคว้นวัชชีอุดมไปด้วยคนดี มีคุณธรรม และชาววัชชีมีหลักธรรมในการดำเนินชีวิต กล่าวคือ การที่พระอรหันต์ผู้ซึ่งกำจัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้วได้ผ่านเข้ามายังบ้านเมืองใด ถือเป็นลาภอันประเสริฐของบ้านเมืองนั้น เพราะท่านเป็นเสมือนดังชุมทรัพย์แห่งคุณงามความดี เมื่อท่านผ่านไปยังเมืองใดท่านก็จะสั่งสอนอบรมเผยแผ่พระธรรมคำสอนอันถูกต้องและบริสุทธิ์เข้าสู่จิตใจคน ทำให้บ้านนั้นเมืองนั้นเพิ่มจำนวนคนดี มีศีลธรรมขึ้นเรื่อยๆ การมีคนดีมีศีลธรรมที่เพิ่มขึ้นเป็นเหตุสำคัญที่จะนำมาซึ่งความสุขความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บ้านเมืองอย่างแท้จริง เพราะเหตุนี้พระพุทธองค์จึงสอนให้ถวายอารักขาแก่พระอรหันต์และตั้งความปรารถนาให้พระอรหันต์เข้ามาพำนักในบ้านในเมือง เมื่อท่านมาแล้วก็ควรถวายความสะดวกแก่ท่าน เพื่อให้ท่านได้ทำหน้าที่ของท่านตามสมควร ซึ่งผลลัพธ์สุดท้ายก็คือ ความเจริญงอกงามเกิดขึ้นในบ้านเมืองนั่นเอง

การประยุกต์อภิธานิธรรมข้อนี้มาช่วยป้องกันความเสื่อมสลายของชุมชน

ในสภาวะปัจจุบันจะหาพระอรหันต์ที่ไหนให้เดินทางผ่านเข้ามาในบ้านเมือง สังคม หรือชุมชนของตน คำสอนของพุทธองค์ในข้อนี้ จึงควรนำจะขยายความหมายออกไปเพื่อการประยุกต์ใช้ในสังคมและชุมชนให้เกิดความเจริญ(ด้วยธรรม) หากพระอรหันต์ในสมัยพุทธกาลเปรียบได้ดัง "คนดี" เป็นแหล่งคุณธรรมความดีงาม แม้ในปัจจุบันจะหาพระอรหันต์ยาก แต่แหล่งแห่งคุณงามความดีในปัจจุบันที่พอจะทดแทนพระอรหันต์ซึ่งถือเป็นแหล่งแห่งคุณธรรมความดีงามได้แก่ พระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ซึ่งพอจะมีอยู่บ้างในสังคมและแหล่งธรรมะที่มีอยู่ทั่วไปตามวัดวาต่างๆ สามารถศึกษาหาความรู้ได้คือ พระไตรปิฎก อรรถกถาและหนังสือธรรมะที่พระอริยได้นิพนธ์ไว้ให้ชนรุ่นหลังๆ ได้

ศึกษา เป็นต้น หากชุมชนใส่ใจในการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งมีผู้รู้ดังกล่าวได้ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่ง่ายและสมสมัย แล้วชุมชนย่อมพึงหวังแต่ความเจริญ มีความเข้มแข็ง ห่างไกลจากความเสื่อมได้แน่นอน

จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้ปัจจุบันจะหาพระอรหันต์ยาก แต่ถ้าหากชุมชนนั้นสังคมนั้นหรือบุคคลนั้น มีนิสัยแห่งการแสวงหาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่ท่านได้ตรัสไว้ดีแล้ว นำมาใช้เป็นเครื่องชี้นำในการดำเนินชีวิตและสังคม แหล่งธรรมนั้นก็หาได้ไม่ยากเลย

สรุปคำสอนเรื่องอปริหานิยธรรม 7

คำสอนเรื่องอปริหานิยธรรมทั้ง 7 ข้อนี้ เป็นหลักธรรมที่ควรแก่การยึดถือเป็นหนทางป้องกันความเสื่อมแต่ให้ความเจริญกับชุมชน

อปริหานิยธรรม เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของชุมชนหรือเป็นเครื่องชี้วัดถึงพลังของชุมชนได้ในทางหนึ่ง โดยเฉพาะอปริหานิยธรรมข้อที่ 1 (การหมั่นประชุมกันอย่างต่อเนื่อง) ข้อที่ 2 (ความพร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันกระทำกิจที่ควรทำ) ถือเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติการเพื่่มงสู่เป้าหมาย เพราะแต่ละคนเมื่อได้รับมอบหมายให้ประกอบภารกิจใดแล้ว อาจมีปัญหาอุปสรรคไม่สามารถทำได้หรือสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลาได้เปลี่ยนไป การประชุมกันบ่อยๆจะช่วยนำปัญหา อุปสรรค หรือการได้รับข้อมูลใหม่มาปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและร่วมกันตัดสินใจกำหนดแนวทางปฏิบัติใหม่ได้อย่างทันเหตุการณ์ นอกจากนี้ อปริหานิยธรรมยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความมีวินัยของชุมชน ชุมชนใดมีวินัยเราจะเห็นถึงความพร้อมเพรียง ความร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจ ไม่ตั้งต้นเปลี่ยนแปลงบทบาทปฏิบัติตามอำเภอใจ เห็นความเคารพในผู้หลักผู้ใหญ่ และเห็นความยึดมั่นในจารีตประเพณีของชุมชนเหล่านี้ หากเราสามารถสร้างชุมชนที่ยังไม่มีพลังย่อมมีพลังขึ้น ชุมชนใดที่มีพลังเข้มแข็งอยู่แล้วชุมชนนั้นย่อมมีพลังที่เข้มแข็งยิ่งขึ้น

จึงกล่าวได้ว่า คำสอนเรื่องอปริหานิยธรรมทั้ง 7 ข้อ ควรแก่การยึดถือเป็นแนวทางป้องกันความเสื่อม ให้แต่ความเจริญ มั่นคง ทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชน